

Наукові перспективи
Видавнича група

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

Bulletin of Science and Education

№ 2(44) 2026

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 2(44) 2026

Київ – 2026

Publishing Group «Scientific Perspectives»
Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

№ 2(44) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-6165 Online

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

Ідентифікатор медіа R40-05847

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44))

«Вісник науки та освіти»: журнал. 2026. № 2(44) 2026. С. 3860

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 02.03.2026, № 1/3-26)

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та
археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та
педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)**

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів гуманітарних наук та мистецтва

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Котельницький Назар Анатолійович – член-кореспондент Української Академії Наук, кандидат історичних наук, доцент кафедри мовної підготовки та міжкультурних комунікацій, ЗВО Університет трансформації майбутнього (м. Чернігів, Україна)

Редакційна колегія:

- ✓ **Азарова Лариса Євстахіївна** - докт.філол.наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету (Україна)
- ✓ **Берест Ігор Романович** - доктор історичних наук, професор кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи, Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)
- ✓ **Беррі, Стівен** доктор історичних наук, професор, професор епохи Громадянської війни Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії (США)
- ✓ **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Україна)
- ✓ **Гурко Олена Василівна** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)
- ✓ **Заур Алієв** доктор філософії з історії науки, доктор філософії з політичних наук, доцент, доцент Інституту філософії та соціології НАНА, Азербайджан (Азербайджан)
- ✓ **Оскар Чамоса** кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії, (США)

- ✓ **Островський Олександр Олександрович**, доктор філософії, доцент, доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет ім. Ф.Ракоці II (Україна)
- ✓ **Пона, Іоана** кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Інституту соціальних наук про політику (Франція)
- ✓ **Робак Ігор Юрійович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Україна)
- ✓ **Рубан Микола Юрійович** - доктор філософії з історії та археології, член правління Луганського обласного об'єднання ВУТ "Просвіта" імені Тараса Шевченка, голова правління громадської організації "Фонд відновлення залізничної спадщини України" (Україна)
- ✓ **Сайд М. Ісмаїл** доктор наук, професор, професор кафедри англійської мови, Коледж природничих наук і гуманітарних наук, Університет принца Саттама бін Абдулазіза, Аль-Хардж (Саудівська Аравія)
- ✓ **Синявська Олена Олександрівна** - кандидат історичних наук, доцент, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Україна)
- ✓ **Січкаренко Галина Геннадіївна** - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Україна)
- ✓ **Скляр Ірина Олександрівна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, доцент кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ Донбаський Державний педагогічний університет, постдокторант (Україна)
- ✓ **Супрун Володимир Миколайович** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Україна)
- ✓ **Хитровська Юлія Валентинівна** - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна)
- ✓ **Юган Наталія Леонідівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри літературознавства, східної філології і перекладу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, практичний психолог у закладах освіти, член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Української асоціації когнітивної лінгвістики та поетики, Міжнародної федерації арт-терапії та самореалізації особистості (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції.
Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Григорук Н.А.** 3165
ВАРШАВСЬКЕ ПОВСТАННЯ, ОПЕРАЦІЯ “БУРЯ” ТА ПОЛІТИКА БОЛЕСЛАВА БЕРУТА: РАДЯНСЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛЬЩІ
- Гутник М.В.** 3179
ГЕОМЕТРІЯ НОВОГО СВІТУ: КОНСТРУКТИВІЗМ У ЄВРОПІ ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРД
- Дмитренко В.А., Дмитренко В.І.** 3189
ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АНІМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «LIVING HISTORY» У ПРАКТИКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ
- Дрогобицька О.Я., Винник Н.М., Гайдукевич О.О.** 3201
РОЛЬ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА
- Дяків В.В.** 3214
ПРЕСА НАДДНІПРЯНЩИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ-ПОЧАТОК ХХ): ОСОБЛИВОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
- Зуляк І.С., Терещенко В.Д., Бондаренко С.В.** 3228
РАДЯНСЬКА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СІЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1947Р.)
- Зуляк І.С., Терещенко В.Д.** 3243
ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКИХ ПАРТІЙНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1944–1947 РР.)
- Клименко Т.А., Ілляшенко Ю.Ю., Яшан О.О.** 3261
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА АВТЕНТИЧНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВУ ТРАНСФОРМАЦІЮ АРХІВНИХ ФОНДІВ (на прикладі процесів цифровізації архівних документальних матеріалів у Державному архіві Черкаської області)

УДК 330.322(477.71)+331.5+94(477.71)+364.6

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3228-3242](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3228-3242)

Зуляк Іван Степанович доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-3758-201>

Терещенко Валентин Дмитрович кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0003-2262-1134>

Бондаренко Сергій Васильович кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільський національний медичний університет імені Івана Горбачевського, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0000-0002-7986-8819>

РАДЯНСЬКА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СІЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1947 Р.)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу радянської аграрної політики на сільське населення Тернопільської області (далі – обл.) у 1947 р., зокрема процесу примусової колективізації та наслідків її реалізації для економічного та соціального становища селян. На основі аналізу архівних джерел, автори аналізують механізми примусового залучення господарств до колгоспів, проведення масових обшуків, вилучення зерна, худоби та інших продуктів харчування, а також застосування психологічного та фізичного тиску щодо населення. Особлива увага приділяється організації «контрольних рейдів» уповноважених МДБ та активістів, наслідкам яких стали деградація селянських господарств, масове зубожіння та голод. Дослідження демонструє, що радянська аграрна модель передбачала не лише економічну трансформацію села через створення колгоспів, а й систематичне насильницьке втручання у повсякденне життя селян. Конфіскація хліба та кормів, встановлення непомірних контингентних норм, обмеження доступу до приватних ресурсів призвели до того, що селяни змушені були шукати харчі за межами своїх господарств, часто на значні відстані, піддаючи себе небезпеці. Примусова колективізація супроводжувалася ідеологічними кампаніями, націленими на засудження

«ворогів народу» та «бандерівців», що мало на меті легітимізувати насильство та забезпечити лояльність населення. Архівні дані свідчать про масштаби гуманітарної кризи: численні випадки голоду, масової смертності та захворюваності, низький рівень оплати праці та високі ціни на продукти харчування, що робило виживання вкрай складним навіть для робітників і службовців. Особливо критичним було становище серед селян, які практично позбавлялися можливості накопичувати продовольчі запаси через постійні вилучення і конфіскації. Поряд із економічними та соціальними наслідками радянська аграрна політика також впливала на морально-психологічний стан сільського населення, що відображалося у страху, недовірі до влади та поширенні ризикованих практик виживання, включно зі спекуляцією та хабарництвом. Стаття підкреслює, що впровадження радянської аграрної моделі в Тернопільській обл. у 1947 р. було багатогранним процесом, який поєднував адміністративний примус, насильство, ідеологічний тиск і соціально-економічну деструкцію. Розгляд цих аспектів дозволяє глибше зрозуміти складність та масштаб наслідків радянської політики для сільського населення регіону, а також створює основу для порівняльного аналізу примусової колективізації у різних областях Західної України.

Ключові слова: Тернопільська область, радянська аграрна політика, примусова колективізація, сільське населення, соціальні наслідки.

Zulyak Ivan Stepanovych Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Archaeology and Special Branches of Historical Science, Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>

Tereshchenko Valentyn Dmytrovych PhD in History, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Archaeology, and Special Branches of Historical Sciences, V. Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2262-1134>

Serhii Bondarenko PhD in History, Associate Professor at the Department of Higher Education Pedagogy and Social Sciences, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-7986-8819>

SOVIET AGRARIAN POLICY AND ITS IMPACT ON THE RURAL POPULATION OF TERNOPIL REGION (1947)

Abstract. This article is dedicated to studying the impact of Soviet agrarian policy on the rural population of the Ternopil region in 1947, particularly the

process of forced collectivization and the consequences of its implementation for the economic and social conditions of peasants. Based on archival sources, the authors analyze the mechanisms of coercively integrating farms into collective farms, conducting mass searches, confiscating grain, livestock, and other foodstuffs, as well as the use of psychological and physical pressure on the population. Special attention is paid to the organization of «control raids» by MGB officials and activists, the consequences of which included the degradation of peasant households, mass impoverishment, and famine. The study demonstrates that the Soviet agrarian model entailed not only the economic transformation of the village through the creation of collective farms but also systematic violent interference in the daily lives of peasants. Confiscation of bread and fodder, the establishment of excessive quota norms, and restrictions on access to private resources forced peasants to seek food beyond their farms, often over long distances, exposing themselves to danger. Forced collectivization was accompanied by ideological campaigns aimed at condemning «enemies of the people» and «Banderites», which sought to legitimize violence and ensure population compliance. Archival evidence illustrates the scale of the humanitarian crisis: numerous cases of hunger, mass mortality and morbidity, low wages, and high food prices, which made survival extremely difficult even for workers and employees. The situation was especially critical among peasants, who were practically deprived of the opportunity to accumulate food reserves due to constant seizures and confiscations. Alongside economic and social consequences, Soviet agrarian policy also affected the moral and psychological state of the rural population, manifesting in fear, distrust of authorities, and the spread of risky survival practices, including speculation and bribery. The article emphasizes that the implementation of the Soviet agrarian model in the Ternopil region in 1947 was a multifaceted process combining administrative coercion, violence, ideological pressure, and socio-economic destruction. Examining these aspects allows for a deeper understanding of the complexity and scale of the consequences of Soviet policy for the rural population of the region and provides a basis for comparative analysis of forced collectivization in different regions of Western Ukraine.

Keywords: Ternopil region, Soviet agrarian policy, forced collectivization, rural population, social consequences.

Постановка проблеми. У повоєнний період радянська аграрна політика у Західній Україні, зокрема в Тернопільській обл., набувала особливо жорсткого та систематичного характеру. Впровадження примусової колективізації, встановлення контингентних норм хлібоздачі, масові вилучення зерна, худоби та інших продовольчих ресурсів, а також

організація «контрольних рейдів» уповноважених МДБ і місцевих активістів ставали не лише економічним заходом, а й інструментом політичного та ідеологічного контролю над сільським населенням.

Наслідки цих дій мали багатогранний характер: економічна деградація господарств, масове зубожіння селян, гуманітарна криза, психологічний тиск на населення, поширення страху, недовіри до влади та ризикованих практик виживання (спекуляції, хабарництва). Водночас історіографія радянського періоду здебільшого обмежується загальними описами колективізації, не приділяючи достатньої уваги конкретним регіональним проявам політики та її соціальним наслідкам у Західній Україні.

Постає проблема комплексного аналізу впливу радянської аграрної моделі на сільське населення Тернопільської обл. у 1947 р., що дозволяє окремо оцінити економічні, соціальні та морально-психологічні аспекти впровадження колективізації. Дослідження цієї проблеми є важливим для розуміння специфіки регіональної аграрної політики СРСР, а також для порівняльного аналізу наслідків примусової колективізації у різних областях Західної України.

Мета дослідження – комплексний аналіз радянської аграрної політики у Тернопільській обл. у 1947 р. та її впливу на сільське населення, зокрема через примусову колективізацію, вилучення зерна і продуктів харчування, соціально-економічний та психологічний тиск.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічне становище населення Тернопільської обл. в умовах радянської окупації у 1947 р. у сучасній історіографії розглядається фрагментарно, здебільшого в контексті досліджень радянізації Західної України, повоєнної соціально-економічної політики. Відсутність спеціалізованих регіональних праць, присвячених даному періоду, підкреслює актуальність проведення комплексного дослідження цієї проблеми. Водночас значний внесок у вивчення окремих аспектів економічного становища населення Тернопільщини зі загалом України зроблено такими науковцями, як В. Калініченко [1, с.], О. Веселова [2, с. 353–359; 3, с. 98–123; 4, с. 392–402], К. Горбунов [5, с. 358–360], О. Рабенчук [6, с. 87–100], С. Білоконь [7, с. 90–96], Т. Лупіка [8, с. 134–142], І. Зуляк та В. Терещенко [9, с. 3147–3163] та іншими дослідниками. Основу **джерельної бази** становлять документи фонду Р-3567 «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН», що зберігаються у Державному архіві Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.) [10–14].

Виклад основного матеріалу. Радянська аграрна політика 1947 р. в Тернопільській обл. скеровувалася на повну централізацію сільського господарства через примусову колективізацію та контроль над виробницт-

вом і розподілом продовольства. Основою реалізації цієї політики стали адміністративні та силові заходи, спрямовані на залучення селян до колгоспів та вилучення їхніх особистих ресурсів. Архівні джерела свідчать про те, що у відбувалися масові обшуки, вилучення зерна, худоби, солом та інших продуктів харчування. Ці дії супроводжувалися «контрольними рейдами» уповноважених МДБ і місцевих активістів, які встановлювали непомірні контингентні норми, перевіряли наявність приватних запасів та карали селян за невиконання постанов.

У грудні 1947 р. в селах Тернопільської області (далі – обл.) активізовано кампанію з організації колгоспів та примусового залучення селян до суспільно-колективної форми господарювання. Зокрема, 14 грудня 1947 р. у Колоднібці Заліщицького району уповноважені органів влади спільно з місцевими активістами скликали селян на нараду з метою остаточного оформлення заяв про вступ до колгоспу та забезпечення виконання встановлених державою контингентів. На вечірнє зібрання з'явилося близько 25 осіб. Уповноважені закликали присутніх підписувати заяви про вступ до колективного господарства, однак частина селян відкрито відмовилася підтримати цю ініціативу. У відповідь агітатори вдавалися до погроз, зокрема заявляли про можливе підвищення норм натуральних поставок і перерозподіл земельних наділів у разі відмови від вступу до колгоспу [10, арк. 1].

Попри здійснюваний тиск, більшість жителів Колоднібки не підписала відповідних документів. Заяви подали лише окремі особи – Іван Тофан і Петро Верстюк. Тих, хто відмовлявся вступати до колгоспу, змушували виконувати завищені норми контингентів. Селянам пропонували поставити підпис або хоча б умовну позначку («хрестик») під заявою про «добровільний вступ». Особи, які категорично відмовлялися, зазнавали погроз, образ і фізичного насильства. Зафіксовано випадки побиття селян під час примусового оформлення документів: їх силоміць утримували в приміщенні, застосовували фізичну силу, після чого вкладали в руки олівець і змушували поставити підпис чи позначку під текстом заяви. У такий спосіб створювалася формальна видимість добровільності вступу до колгоспу [10, арк. 1].

Окремі епізоди засвідчують застосування грубої фізичної сили під час відвідування господарств селян, які не з'являлися на збори. Двері їхніх будинків вибивали, господарів силоміць виводили надвір і примушували погодитися на вступ до колективного господарства. Насильство здійснювалося в присутності членів родини, що мало на меті психологічний тиск і залякування. Процес організації колгоспу в 1947 р. супроводжувався адміністративним примусом, економічним тиском та фізичним насильством

щодо селян, які відмовлялися підтримати політику суцільної колективізації [10, арк. 1].

Селяни не виявляли готовності переходити до колективного господарювання, побоюючись втрати права розпоряджатися власним майном, худобою та землею. Вони відкрито заявляли про небажання працювати в колгоспі, не вбачаючи в цьому економічної доцільності для своїх господарств. Уповноважений із проведення колективізації трактував таку позицію як прояв саботажу. Присутніх звинувачували в антирадянських настроях, називали «бандитською наволочню» та погрожували притягненням до відповідальності. Окремим господарствам установлювали підвищені норми контингенту – до 20 ц зерна, попереджаючи про можливість подальшого збільшення норм у разі відмови від вступу до колгоспу [10, арк. 2].

20 грудня 1947 р. в Колодрібці Заліщицького району уповноважений провів нараду в приміщенні сільської ради з десятниками, які інформували про причини відмови селян від вступу до колгоспу. Особи, що відмовлялися, зазначали, що своєчасно сплачували податки, однак не погоджувалися підписувати заяви про передачу приватного майна до колективного господарства. Після повторної відмови уповноважений завдавав селянам численних ударів, погрожуючи засланням до Сибіру. Представники влади декларували необхідність «ліквідувати бандитське кодро» з метою припинення опору селян [10, арк. 2].

У «Надзвичайному звіті про вивіз родин російсько-більшовицькими окупантами на Сибір дня 21.X.1947 р.» Чортківського надрайону ОУН від 30 грудня 1947 р. зазначалося, що радянська влада розпочала загальну депортацію в Тернопільській області 21 жовтня 1947 р. Однак підготовка до неї здійснювалася неодноразово в усіх районах. Зокрема, у Скала-Подільському районі її започаткували ще в червні 1947 р. Оперативні підрозділи Міністерства державної безпеки (далі – МДБ) у Скала-Подільському районі одержали наказ підготувати відповідні списки. Технічне виконання цього наказу доручили секретарям сільських рад, яким мали допомагати агенти та провокатори. Для складення списків секретарі отримали чіткі інструкції. Окрім загальних переліків, готували так звану «справку» на кожну особу, в якій зазначали інформацію про склад родини, її стан та місце перебування. Достовірність документу засвідчували голова і секретар сільської ради, а оперативні працівники перевіряли дані через агентурну мережу. Підготовка списків і «справок» відбувалася в умовах суворой конспірації [12, арк. 2].

Одержавши списки, оперативні служби МДБ розпочинали роботу зі встановлення місця перебування громадян, включених до переліків. З

метою маскуванню вони проводили ревізії, перевірки документів та інші формальні заходи. Під час таких візитів розпитували про склад родини, прізвища, рід занять, місце праці тощо. Так, після завершення підготовчого етапу, 10 жовтня 1947 р., до Скала-Подільської з Чорткова прибула військова колона у складі 16 автомобілів. Військових разом із членами оперативних груп розмістили у населених пунктах району та розпочали операцію з арештів осіб, внесених до списків [12, арк. 2].

Дещо інакше проводилася підготовка до вивезення у Заліщицькому районі. 17 вересня 1947 р. до Заліщиків прибуло 35 військових лейтенантів і капітанів, які упродовж 20–25 вересня виїхали в окремі села району. Їм на допомогу призначили від 3 до 20 бійців. Зокрема, у Колодрібці – 20, у Зозулинцях – 10, у Іване-Золотому – 7, у Городку – 3. Вони постійно підтримували зв'язок з оперативними групами МДБ та часто проводили з ними спільні операції, зокрема масові протоколювання селян. Під час складання протоколів запитували про умови життя, ставлення до радянської влади, до майбутніх виборів, «бандерівців» тощо [12, арк. 3].

24 вересня 1947 р. у Городку Заліщицького району проведено опитування Галини Яворської, Анни Щербань, Михайла та Івана Мандзюків, Григорія Молдавана, Григорія Андрусика, Петра Гаврилюка і Михайла Скрипачука зі складанням відповідних протоколів. 15 жовтня 1947 р. у Дуплиських Заліщицького району опитували родини, члени яких не повернулися з Німеччини, де раніше перебували на роботі. Контакти представників влади з місцевими жителями давали результати. Так, у Городку командир військового гарнізону отримав інформацію про всіх жителів села – членів ОУН [12, арк. 3].

У Товстенському районі підготовка розпочалася на початку жовтня 1947 р. Сюди прибуло 200 міліціонерів, яких розквартирували в селах району. Вони знайомилися з місцевим населенням, готували списки підпільників та осіб, незадоволених владою. Особливу увагу звертали на точність даних – чи особа жива, чи вбита, ким саме, а також на відомості про її родину [12, арк. 3]. У Борщівському районі підготовка до вивезення на Сибір розпочалася у вересні 1947 р. Районний фінансовий відділ провів загальну реєстрацію селян та їхнього майна в усіх селах району. Із загального переліку виокремили осіб, з родин яких хтось уже був арештований. Саме вони розглядалися як потенційні кандидати на виселення та перебували під контролем оперативних груп МДБ [12, арк. 3–4].

У Скала-Подільському районі 20 жовтня 1947 р., напередодні вивезення, відбулися збори партійців, комсомольців та представників адміністрації. Під час зібрання їм роздали зброю та повідомили, що вони

залучаються до допомоги органам МДБ у проведенні операції з виселення місцевого населення. За одну годину до початку арештів усі населені пункти району оточили оперативні групи. Розпочалися арешти із зачитуванням «актів обвинувачення» та постанов про вивезення. Після цього арештованим надавали півгодини для збирання речей (одягу та харчів) загальною вагою до 50 кг [12, арк. 4]. За підрахунками, з Борщівського району депортовано 134 родини (441 особа), Мельнице-Подільського – 111 родин (кількість осіб невідома), Скала-Подільського – 130 родин (426 осіб), Заліщицького – 157 родин (382 особи), Товстенського – 236 родин (810 осіб), Чортківського – дані відсутні [12, арк. 6].

У листі від 11 листопада 1948 р. депортованих на шахту в Кемеровську обл. йшлося про те, що «Якийсь час ми були в бараку. На підлозі в бараку стоїть вода, її можна згортати мітлою, панує тиф...» [13, арк. 2]. Лист із Саратова «...В бараку на снідання дістаємо пів літри супу і 60 дек. хліба, на вечерю те саме, а також ще пів літри другої страви...» [13, арк. 2].

У процесі проведення кампанії примусового залучення до колгоспу активісти гнали перед собою худобу – корів та овець, супроводжуючи свої дії образами й погрозами. У господарствах здійснювали обшуки, вилучали майно, нищили запаси продовольства; окремі речі псували або викидали з помешкань. За свідченнями очевидців, окремим господарствам установлювали непомірні контингентні норми – до 10 ц, що фактично унеможливлювало їх виконання. У підсумку до колгоспу було зараховано 140 господарств. Після цього відбулися загальні збори, під час яких обирали керівництво новоствореного господарства. У виступах лунали засудження так званих «бандерівців» і «ворогів народу». Присутніх переконували, що колгосп забезпечить матеріальний добробут, тоді як ті, хто не вступить, залишаться поза межами нового соціалістичного устрою. Водночас виголошувалися ідеологічні гасла про майбутнє радянської України та засуджувалися «буржуазні націоналісти» [10, арк. 4].

Селянам декларували перспективи «кращого життя», спільної праці, забезпечення зерном, картоплею та кукурудзою, однак ці аргументи не переконали значної частини присутніх. Попри психологічний тиск, окремі господарі залишили зібрання, не підписавши заяв про вступ до колгоспу. У нічний час уповноважений разом із десятниками та місцевими активістами здійснювали обходи селянських господарств з метою перевірки виконання контингентів. Під час одного з таких обходів у господарстві Дмитра Дубця сталася пожежа – загорілася солома. За свідченнями очевидців, інцидент пов'язували з діями активістів. На крики про пожежу збіглися сусіди, які намагалися загасити вогонь. У дворі перебували представники влади, котрі

водночас продовжували вимагати підписання заяви про вступ до колгоспу. Тієї ж ночі до Колодрібки прибуло кілька десятків озброєних працівників каральних структур, які розділилися на групи та продовжили обходи господарств: вибивали двері, вдиралися до помешкань, вилучали майно, погрожували власникам і примушували їх з'явитися до «отряду» для з'ясування причин відмови від підписання заяв [10, арк. 3].

У Тернопільській обл. зростала кількість випадків проникнення озброєних осіб із-за р. Збруч на територію населених пунктів із метою вчинення пограбувань. Зокрема, подібний інцидент зафіксовано в селах Іване-Пусте та Вигода, де нападники мали при собі ніж, сокиру та інші предмети. Під час нападу їх було затримано; унаслідок сутички всі троє отримали тілесні ушкодження. Загалом ці факти свідчили про загострення соціально-економічної ситуації та продовольчі труднощі. Населення було змушене долати значні відстані в пошуках хліба й інших продуктів, оскільки голод і відсутність продовольства спонукали до нічних поїздок та ризикованих спроб здобути харчі. Селяни повідомляли, що під час жнив виникала гостра нестача хліба, адже уповноважені із заготівлі вилучали як приватне, так і колгоспне майно, включно із зерном та кукурудзяною мукою, яка у серпні 1947 р. в Кам'янці-Подільському коштувала 300 карбованців (далі – крб.) і була дефіцитним товаром [11, арк. 1].

Тернопільська обл. переживала гостру продовольчу кризу, зумовлену сукупністю природних, економічних і політичних чинників. Однією з ключових причин стала посуха, що призвела до зниження врожайності зернових культур у середньому на 50 %, а в окремих районах — на 70–80 % порівняно з довоєнними показниками. Найбільших втрат зазнали наддністрянські села Товстенського, Заліщицького, Мельнице-Подільського та Скала-Подільського районів; у Чортківському та Борщівському районах масштаби втрат були відносно меншими. Додатковим чинником виступала технічна й економічна неспроможність селянських господарств забезпечити належний обробіток землі: відсутність сільськогосподарського реманенту, нестача тягової сили та скорочення поголів'я худоби внаслідок воєнних дій істотно обмежували можливості самозабезпечення та збереження врожаю [11, арк. 2].

Водночас визначальним чинником голоду стало примусове вилучення хліба державою. Контингентні поставки, встановлені радянською владою, нерідко перевищували реальні можливості господарств і фактично позбавляли селян засобів до існування. Норми визначалися за показниками врожайних років, що унеможливлювало формування необхідних річних запасів. Селяни намагалися приховати частину зерна та продуктів харчування, однак органи влади організовували рейди, обшуки й

конфіскації, вилучаючи навіть недопечений хліб, муку, крупи, молоко та інші продукти [11, арк. 2].

Уповноважені не брали до уваги катастрофічні наслідки неврожаю 1946 р., зосереджуючись передусім на примусовому стягненні хлібопоставок. Селян зобов'язували здавати хліб державі та сплачувати податки за землю, пасовища тощо. За таких умов у господарств практично не залишалося можливостей для самозабезпечення продовольством, оскільки для виконання державних зобов'язань вони змушені були віддавати майже весь зібраний урожай. Попри намагання зберегти частину зерна для виживання родини, це часто виявлялося неможливим через систематичні рейди активістів, під час яких вилучалися приховані запаси [11, арк. 2].

Під час ревізії в господарстві Миколи Гоніцького із Летячого Товстенського району виявлено 5 ц зерна та 7 мішків нечищеного збіжжя, які конфісковано під приводом належності до так званих «бандерівських» запасів. Аналогічні випадки зафіксовано в Цапівцях та Касперівцях Товстенського району. Зокрема, в господарстві інваліда війни вилучено останні запаси кукурудзи. Такі конфіскації мали системний характер і не припинялися навіть після повного виконання селами встановлених контингентів. Додаткові поставки, ініційовані районними органами, супроводжувалися новими хвилями насильства – вилученням будь-яких продуктів харчування, що спричиняло подальшу деградацію селянських господарств і повне зuboжіння населення [11, арк. 2].

Поряд із хлібопоставками істотний вплив на поглиблення голоду мали податки, обов'язкові побори та інші примусові зобов'язання. Особливо складною залишалася ситуація із забезпеченням худоби кормами. Через посуху бракувало сіна та соломи для зимівлі; солома фактично стала єдиним доступним кормом, однак і її конфісковували під час рейдів районних уповноважених. Унаслідок цього частина селян була змушена позбавлятися худоби через неможливість її прогодувати. Так, у Цапівцях Товстенського району каральні органи вилучили два вози соломи з господарств Наталії Приймак і Анни Мельничин. Зазначені особи продавали одяг, щоб придбати солому для власної худоби, що свідчить про критичний рівень зuboжіння [11, арк. 2–3]. Конфісковували також корів у тих власників, які не виконували встановлених норм здачі м'яса і молока або не могли сплатити податкові зобов'язання. Мінімальні запаси продовольства та кормів систематично вилучалися під час так званих «контрольних» рейдів [11, арк. 2–3].

У багатьох господарствах не залишалося навіть соломи, що призводило до загибелі худоби та подальшого зменшення можливостей селян до самозабезпечення продовольством. Уповноважені організовували

повторні рейди, вилучаючи останні продукти й майно навіть у тих селян, які вже виконали державні поставки. За таких умов населення було змушене шукати харчі за межами своїх сіл [11, арк. 3]. Відомо, що в січні 1947 р. 53 родини із Шипівців Товстенського району вирушали на пошуки хліба в навколишні населені пункти. У с. Бедриківці Заліщицького району голодувало 50 родин, а в с. Костільники селяни сушили лушпиння картоплі, перетирали його разом із качанами кукурудзи й таким чином готували їжу. Вони були змушені обмінювати одяг на хліб, мололи зерно на жорнах і споживали не більше 200–500 г на добу [11, арк. 3].

Навіть після повного виконання встановлених контингентів насильницькі заходи не припинялися: уповноважені здійснювали додаткові рейди, конфіскуючи залишки зерна, недопечений хліб та інші продукти, що остаточно поглиблювало матеріальну скруту населення [11, арк. 2]. Селяни змушені були здійснювати тривалі поїздки за хлібом, іноді на відстань до 70 км. Під час таких подорожей їм удавалося привезти лише незначні обсяги борошна чи картоплі, яких вистачало на короткий період, після чого пошуки продовольства відновлювалися. Перевезення хліба й інших продуктів ускладнювалося переповненими вагонами та нестачею місць, що змушувало частину пасажирів їхати на дахах вагонів або в коридорах [11, арк. 3].

Найскладніше становище спостерігалось серед селянства, тоді як робітники та працівники адміністративного апарату були дещо захищені завдяки закріпленню на робочих місцях і отриманню регулярної заробітної плати. Проте й ця оплата була недостатньою для придбання продуктів харчування на ринку через надзвичайно високі ціни. Так, у Скалі-Подільській дружина службовця упродовж ранку змогла придбати лише незначну кількість хліба, витративши 100 крб., що не забезпечувало навіть одного повноцінного прийому їжі [11, арк. 3].

Подібна ситуація спостерігалася й серед інших категорій населення. Працівник промислового комбінату Скала-Подільського району зазначав, що за умов низьких заробітних плат і високих ринкових цін виживання ставало практично неможливим. Заробітна плата робітника становила 150–200 крб., службовця – до 350 крб., що не відповідало мінімальним потребам харчування та підтримання належного рівня життя. Денна норма продуктів для службовця – 0,5 кг хліба та 40 г масла – була явно недостатньою [11, арк. 3].

Катастрофічний стан із забезпеченням продуктами харчування змушував медичних працівників шукати альтернативні способи виживання. Санітарки Дорогичівського санітарного пункту Товстенського району були змушені їздити селами й надавати допомогу хворим в обмін на продукти. Жодної підтримки від органів влади вони не отримували. Складні

матеріальні умови сприяли поширенню спекуляції, крадіжок і хабарництва. Так, завідувач підприємства «Сортнасінеовоч» користувався подвійними хлібними картками, за що був засуджений до одного року позбавлення волі. Працівник «Союздруку» в Борщівському районі продавав газети за завищеними цінами. У столярській та пекарській артілях окремі працівники виконували замовлення без відома керівництва. Робітники лісових господарств, спиртових заводів і млинів займалися спекуляцією продукцією [11, арк. 4]. Директор і сторож машинно-тракторної станції викрали 25 л дизельного пального та продали його. Заготівельник молока і м'яса за хабарі звільняв селян від обов'язкових поставок. Поширеною була спекуляція серед працівників, прибулих зі східних областей УРСР, матеріальне становище яких часто було складнішим, ніж у місцевих жителів. Агент «Укрплодоовоч» привласнив картоплю з державних резервів, а працівника «Заготзерна» покарали за крадіжку 1 кг пшениці [11, арк. 4].

Основною причиною таких явищ було вкрай тяжке матеріальне становище населення, зумовлене низьким рівнем оплати праці та високими цінами на продукти. Навесні 1947 р. 1,5 кг хліба коштували 70–100 крб., 1 кг кукурудзяного борошна – 40 крб., 1 кг кукурудзяної крупи – 40 крб., 1 кг сала – 150–200 крб., 1 копа в'язанок соломи – 400–500 крб., 1 ц пшеничного борошна – 5 тис. крб. [11, арк. 4]. Навіть у Київській області в січні 1948 р. ситуація з вартістю продуктів харчування залишалася складною. Зокрема, 1 пуд жита коштував 70 крб., 1 пуд картоплі – 10 крб., 1 л молока – 4 крб., 1 кг масла – 50 крб., 1 кг свинячого м'яса – 25 крб. [13, арк. 2].

Навесні 1947 р., коли продовольчі запаси населення майже вичерпалися, становище ставало дедалі критичнішим. Мешканці зверталися по допомогу до місцевих органів влади, однак належної підтримки не отримували. Зафіксовано випадки підписання заяв про співпрацю з органами державної безпеки в обмін на харчі. Зокрема, у с. Більче-Золоте Борщівського району оперуповноважений передав селянинові 20 кг кукурудзи за інформацію про дружину підпільника. В іншому випадку оперуповноважений Товстенського району, маючи при собі мішок пшениці, заохочував селян до співпраці [11, арк. 4–5]. Надаючи таку «допомогу», влада водночас втягувала селян до колгоспів. У Борщівському районі працездатним колгоспникам призначалася допомога в розмірі 25 кг збіжжя. У Турильчому до вже існуючого колгоспу вступила майже половина мешканців села, сподіваючись отримати продовольчу підтримку [12, арк. 5].

Водночас зафіксовано факти спекуляції збіжжям, призначеним для голодуючих. Так, до с. Підпилип'я Скала-Подільського району було завезено 2 ц зерна, яке реалізували по 5 крб. за 1 кг, хоча попередньої осені його закупили по 6 крб. за 1 ц. Існували очікування, що навесні продовольча

криза загостриться, що сприятиме прискоренню процесу колективізації [12, арк. 5]. Наслідки продовольчої кризи були катастрофічними. У Скала-Подільському районі від голоду опухла 171 особа, померло 158 осіб віком від 3 – до 70 років. У Заліщицькому районі кількість померлих перевищила 60 осіб. У Борщівському районі зафіксовано 1260 випадків опухання від голоду та 32 смерті [12, арк. 7]. За нашими підрахунками, упродовж 1946–1947 рр. від голоду померло 34 особи в Борщівському районі та 50 осіб у Скала-Подільському районі [14, арк. 1–2]. Опухли від голоду упродовж того ж періоду – 755 осіб у Борщівському районі та 111 осіб у Скала-Подільському районі [14, арк. 2].

Висновки. Дослідження впливу радянської аграрної політики на сільське населення Тернопільської обл.і у 1947 р. показує, що процес примусової колективізації та централізації сільського господарства мав багатогранні і часто руйнівні наслідки. По-перше, економічний тиск через вилучення зерна, худоби, продуктів харчування та встановлення непомірних контингентних норм призвів до масового зубожіння селян, втрати ними можливості накопичувати продовольчі запаси та переживати природні або соціальні кризи. По-друге, соціальна структура села була серйозно порушена. Масові арешти, підготовка списків «підпільників» і неблагонадійних родин, а також регулярні рейди МДБ породжували атмосферу страху, недовіри до влади та моральної дезорієнтації серед населення. Ці практики змушували селян вдаватися до ризикованих форм виживання, таких як спекуляція, хабарництво або пошук харчів за межами свого господарства. По-третє, психологічний тиск і ідеологічні кампанії проти «ворогів народу» та «бандерівців» слугували легітимізації насильства та забезпеченню контролю над населенням. Це свідчить про те, що радянська аграрна модель передбачала не лише економічну трансформацію села, а й систематичне втручання у повсякденне життя селян, формуючи залежність від адміністративного та силового апарату.

Архівні джерела підтверджують масштаб гуманітарної кризи: високі ціни на продукти харчування, низька оплата праці навіть для робітників і службовців, голод та підвищена смертність серед сільського населення. Особливо критичним було становище серед селян, які практично позбавлялися можливості накопичувати продовольчі запаси через постійні вилучення та конфіскації. Отже, впровадження радянської аграрної політики у Тернопільській обл. 1947 р. було комплексним процесом, що поєднував адміністративний примус, економічне насильство, ідеологічний тиск та соціально-психологічну деструкцію. Аналіз цих аспектів дозволяє глибше усвідомити масштаби та наслідки примусової колективізації для сільського населення регіону і створює підґрунтя для порівняльного дослідження аграрної політики СРСР у Західній Україні.

Література

1. Калініченко В. До питання про хронологічні рамки повоєнного голоду в Україні // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 9. Спеціальний. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. С. 430–435.
2. Веселова О. Голод 1946–1947 рр.: причини і наслідки // Історія українського селянства. К.: Наукова думка, 2006. С. 353–359.
3. Веселова О. М. Післявоєнна трагедія: голод 1946 – 1947 рр. в Україні // Український історичний журнал. 2006. № 6. С. 98–124.
4. Веселова О. Українське село під час голоду 1946–1947 рр. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. К.: Інститут історії України НАН України, 2006. Вип. 15. С. 392–402.
5. Горбуров К. Економічні, етнонаціональні та демографічні наслідки голоду 1946–1947 років // Український селянин: Збірник наукових праць. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. Вип. 10. С. 358–360.
6. Рабенчук О. Соціальні настрої та поведінка населення України в період голоду 1946–1947 рр. // Український історичний журнал. 2006. № 4. С. 87–100.
7. Білоконь С. Голодомор: різні типи і способи терору // Освіта і управління. 2008. Т. 11. № 4. С. 90–96.
8. Лупіка Т. Аграрна політика радянської влади в перші післявоєнні роки та її вплив на стан сільського господарства Харківщини // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: збірник наукових праць. 2010. Вип. 13. С. 134–142.
9. Зуляк І. С., Терещенко В. Д. Економічне становище населення Тернопільської області в умовах радянської окупації (1945–1947 рр.) // Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2026. № 1(43). С. 3147–3163.
10. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3567. Оп. 1. Спр. 21. 4 арк.
11. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3567. Оп. 1. Спр. 68. 7 арк.
12. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3567. Оп. 1. Спр. 71. 6 арк.
13. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3567. Оп. 1. Спр. 153. 2 арк.
14. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3567. Оп. 1. Спр. 155. 2 арк.

References

1. Kalinichenko V. Do pytannia pro khronolohichni ramky povoiennoho holodu v Ukraini [On the question of the chronological framework of the postwar famine in Ukraine] // Problemy istorii Ukrainy: Fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 9. Spetsialnyi. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. S. 430–435. [in Ukrainian].
2. Veselova O. Holod 1946–1947 rr.: prychyny i naslidky [The 1946–1947 Famine: Causes and Consequences] // Istoriiia ukrainskoho selianstva. K.: Naukova dumka, 2006. S. 353–359. [in Ukrainian].
3. Veselova O. M. Pisliavoienna trahediia: holod 1946–1947 rr. v Ukraini [Postwar Tragedy: The 1946–1947 Famine in Ukraine] // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2006. № 6. S. 98–124. [in Ukrainian].
4. Veselova O. Ukrainske selo pid chas holodu 1946–1947 rr. [The Ukrainian Village during the 1946–1947 Famine] // Problemy istorii Ukrainy: Fakty, sudzhennia, poshuky:

Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2006. Vyp. 15. S. 392–402. [in Ukrainian].

5. Horburov K. Ekonomichni, etnonatsionalni ta demohrafichni naslidky holodu 1946–1947 rokiv [Economic, Ethnonational, and Demographic Consequences of the 1946–1947 Famine] // Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats. Cherkasy: Cherkaskyi natsionalnyi universytet im. B. Khmelnytskoho, 2006. Vyp. 10. S. 358–360. [in Ukrainian].

6. Rabenchuk O. Sotsialni nastroi ta povedinka naselennia Ukrainy v period holodu 1946–1947 rr. [Social Moods and Behavior of the Population of Ukraine during the 1946–1947 Famine] // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2006. № 4. S. 87–100. [in Ukrainian].

7. Bilokon S. Holodomor: rizni typy i sposoby teroru [Holodomor: Different Types and Methods of Terror] // Osvita i upravlinnia. 2008. T. 11. № 4. S. 90–96. [in Ukrainian].

8. Lupika T. Ahrarna polityka radianskoi vlady v pershi pisliavoienni roky ta yii vplyv na stan silskoho hospodarstva Kharkivshchyny [Agrarian Policy of the Soviet Authorities in the Early Postwar Years and Its Impact on the Agricultural Sector of Kharkiv Region] // Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoï istorii : zbirnyk naukovykh prats. 2010. Vyp. 13. S. 134–142. [in Ukrainian].

9. Zuliak I. S., Tereshchenko V. D. Ekonomichne stanovyshe naselennia Ternopilskoi oblasti v umovakh radianskoi okupatsii (1945–1947 rr.) [The Economic Situation of the Population of Ternopil Region under Soviet Occupation (1945–1947)] // Visnyk nauky ta osvity (Seriia «Filolohiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Sotsiolohiia», Seriia «Kultura i mystetstvo», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia»). 2026. № 1(43). S. 3147–3163. [in Ukrainian].

10. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. R-3567. Op. 1. Spr. 21. 4 ark.

11. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. R-3567. Op. 1. Spr. 68. 7 ark.

12. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. R-3567. Op. 1. Spr. 71. 6 ark.

13. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. R-3567. Op. 1. Spr. 153. 2 ark.

14. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. R-3567. Op. 1. Spr. 155. 2 ark.

Дата першого надходження статті до видання: 14.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.02.2026